

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica XV (2013)

Stanisław Pijaj, *Opozycja w wiedeńskiej Radzie Państwa w latach siedemdziesiątych XIX w. (skład – organizacja – funkcjonowanie)*, „Historia Iagellonica”, Kraków 2011, 208 ss.

Stanisław Pijaj dał się poznać środowisku naukowemu jako wytrawny badacz aktywności politycznej Polaków w Galicji oraz w strukturach państwa Habsburgów. W 2004 roku został laureatem IV edycji konkursu o Nagrodę im. Wacława Felczaka i Henryka Wereszyckiego za książkę *Między polskim patriotyzmem a habsburskim lojalizmem. Polacy wobec przemian ustrojowych monarchii habsburskiej (1866–1871)*¹. Symboliczne znaczenie posiada fakt, iż S. Pijaj jest uczniem jednego z patronów tej nagrody – mianowicie profesora Wacława Felczaka. Ale ważne są tu również aspekty praktyczne. Otóż dorobek S. Pijaja wskazuje, że wpisuje się on w nurt badań zapoczątkowanych przez swojego mistrza, a obejmujących historię: Węgier, Europy Środkowo-Wschodniej oraz Słowiańszczyzny południowej w XIX i XX wieku, a jednocześnie wytycza własne kierunki badań. Spośród ważniejszych prac S. Pijaja wymienimy: *Kandydatura Floriana Ziemiałkowskiego w wyborach do Rady Państwa w 1873 r.*²; *Posłowie ruscy w parlamencie wiedeńskim w latach 1848–1879*³; *Od sojusznika do protektora – uwagi na temat stosunków polsko-węgierskich w monarchii habsburskiej w latach 60. i 70. XIX w.*⁴ Recenzowaną pracę można zatem uznać za ukoronowanie istotnego i spójnego dorobku naukowego. Rozprawa oparta została na układzie problemowym,

¹ Praca ta ukazała się w Krakowie w 2003 roku, nakładem wydawnictwa „Historia Iagellonica”.

² Opublikowano w: *Galicja – Polska – Europa. Pamięci Zbigniewa Frasa*, red. S. Ciesielski, K. Ruchniewicz, Toruń 2008, s. 63–72.

³ Opublikowano w: *Ukraińskie tradycje parlamentarne. XIX–XXI wiek*, red. J. Moklak, Kraków 2006, s. 95–126.

⁴ Opublikowano w: *„Węgry i dookoła Węgier...”. Narody Europy Środkowej w walce o wolność i tożsamość w XIX i XX wieku. Materiały z konferencji dotyczącej problematyki narodowościowej w Europie Środkowej zorganizowanej z okazji 10. rocznicy śmierci prof. Wacława Felczaka*, Kraków 12–13 grudzień 2003, red. A. Cetnarowicz, S. Pijaj, Kraków 2005, s. 147–178.

co należy ocenić pozytywnie. W kolejnych rozdziałach autor podejmuje problemy: *Rząd – koalicja – opozycja* (s. 17–50), *Ordynacja wyborcza do izby niższej Rady Państwa z 1873 r.* (s. 51–74), *Jesienne wybory do Rady Państwa w 1873 r.* (s. 75–118), *Problem uczestnictwa opozycji w obradach Rady Państwa* (s. 119–131) oraz *Kluby opozycyjne w izbie niższej Rady Państwa w trakcie V kadencji* (s. 133–165).

System prawno-polityczny monarchii habsburskiej należy do tematów opracowanych stosunkowo dobrze. Duża w tym zasługa polskich uczonych, na czele z: Oswaldem Balzerem⁵, Kazimierzem Bartoszewiczem⁶, Stanisławem Głębińskim⁷, Piotrem Górskim⁸, Władysławem Leopoldem Jaworskim⁹, Walerianem Kalinką¹⁰, Franciszkiem Kasparkiem¹¹, Wacławem Komarnickim¹², Janem Leńkiem¹³, Witoldem Lewickim¹⁴, Tadeuszem Pilatem¹⁵, Bohdanem Winiarskim¹⁶, Antonim Wrotnowskim¹⁷, Konstantym Grzybowskiem¹⁸, Henrykiem Wereszyckim¹⁹, Józefem Buszką²⁰,

⁵ O. Balzer, *Historia ustroju Austrii*, Lwów 1908.

⁶ K. Bartoszewicz, *Dzieje Galicji*, Warszawa–Kraków 1917; idem, *Dzieje Galicji. Jej stan przed wojną i „wyodrębnienie”*, Warszawa 1917.

⁷ S. Głębiński, *Samodzielność finansowa Galicji*, Lwów 1906.

⁸ P. Górski, *Samorząd gminny*, t. I, Kraków 1894, t. II, Kraków 1907.

⁹ W.L. Jaworski, *Prawo administracyjne austriackie*, Kraków 1914; idem, *Reforma administracji*, Kraków 1911.

¹⁰ W. Kalinka, *Galicja i Kraków pod panowaniem austriackim*, Kraków 1898. W 2001 r. w Krakowie ukazało się kolejne wydanie tej pracy zatytułowane: *Galicja i Kraków pod panowaniem austriackim. Wybór pism*, wyboru dokonał, wstępem i przypisami opatrzył W. Bernacki, Kraków 2001.

¹¹ F. Kasperek, *Nauka administracji i prawo administracyjne austriackie*, Kraków 1897.

¹² W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Austro-Węgier*, Warszawa 1918.

¹³ J. Leniek, *Dzieje i ustrój polityczny monarchii Austriacko-Węgierskiej*, Tarnów 1914.

¹⁴ W. Lewicki, *Samorząd gminny w Galicji i dzieje jego reformy. Na podstawie źródeł urzędowych*, Lwów 1888.

¹⁵ T. Pilat, *Pogląd historyczny na urządzenia gmin w Galicji*, „Wiadomości Statystyczne o Stosunkach Krajowych”, R. IV: *Statystyka gminna*, Lwów 1878, s. 3–46.

¹⁶ B. Winiarski, *Ustrój prawno-polityczny Galicji*, Warszawa 1915.

¹⁷ A. Wrotnowski, *Autonomia Galicji i jej samorząd*, Kraków 1889; idem, *Trudności reformowania gmin wiejskich*, Lwów 1891.

¹⁸ K. Grzybowski, *Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Wrocław 1959.

¹⁹ H. Wereszycki, *Dzieje Galicji jako problem historyczny*, „Małopolskie Studia Historyczne” 1958, nr 1, s. 6–14; idem, *Historia Austrii*, Wrocław 1986; idem, *Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe*, Kraków 1975.

²⁰ J. Buszko, *Galicja 1859–1914. Polski Piemont?*, Warszawa 1989; idem, *Jeszcze o Galicji jako o problemie historycznym*, „Małopolskie Studia Historyczne”, R. 2, 1959, z. 2/3, s. 84–95.

Stanisławem Grodziskim²¹ oraz Andrzejem Dziadzio²². Polscy historycy wnieśli też konkretny wkład do badań nad parlamentaryzmem austriackim. Wspomnieć należy przede wszystkim o Józefie Buszce i jego dziele pt. *Polacy w parlamencie wiedeńskim 1848–1918* (Warszawa 1996). Publikacje historyczne dostarczają nam również wielu interesujących informacji na temat działalności kolejnych monarchów oraz rządów austriackich. Waldemar Łazuga w pracy pt. „*Rządy polskie*” w *Austrii* opisał funkcjonowanie gabinetu Kazimierza hr. Badeniego²³. Mimo dobrze rozwiniętych badań nad życiem politycznym państwa Habsburgów problem opozycji działającej w wiedeńskiej Radzie Państwa nie cieszył się dotąd należnym zainteresowaniem ze strony historyków. Uwaga ta dotyczy również historiografii austriackiej, która – przynajmniej dotychczas – koncentruje się wokół środowiska liberałów²⁴. W pracach Haralda Bindera węzłowym zagadnieniem są związki przyczynowo-skutkowe zachodzące pomiędzy mozaiką narodowościową i religijną monarchii habsburskiej (zwłaszcza Galicji) a zjawiskami zachodzącymi na jej scenie politycznej²⁵.

Słabe zainteresowanie opozycją, a zwłaszcza jej reprezentacją parlamentarną, wyjaśnia Autor recenzowanej pracy. W jego opinii: „Powodem tego jest zapewne fakt, że opozycja ta była bardzo różnorodna, składała się z wielu większych i mniejszych grup, często wyraźnie różniących się od siebie. Nie wszystkie grupy opozycyjne miały swą reprezentację w parlamencie wiedeńskim” (s. 7–8). Dodaje jeszcze, że: „Reprezentacja opozycji w wiedeńskiej Radzie Państwa nie była liczna” (s. 8). Do tego dochodziły jeszcze odmienne, a nierzadko przeciwstawne interesy współtworzących monarchię narodów. Do takiego stanu rzeczy przyczynić się mogła również rozproszona, zróżnicowana i wielojęzyczna podstawa źródłowa. Poniekąd wskazuje na to wykaz instytucji, gdzie Autor pozyskał źródła. Są to archiwa i biblioteki z Polski (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, Biblioteka Naukowa PAU

²¹ S. Grodziski, *Habsburgowie. Dzieje dynastii*, Wrocław 1998; idem, *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław 1971; idem, *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, wyd. II, Kraków 2008; idem, *Sejm Krajowy Galicyjski 1861–1914*, t. I–II, Warszawa 1993; idem, *Studia galicyjskie. Rozprawy i przyczynki do historii ustroju Galicji*, red. i słowo wstępne G. Nieć, Kraków 2007; idem, *W Królestwie Galicji i Lodomerii*, Kraków 1976.

²² A. Dziadzio, *Monarchia austriacka jako przykład pierwszego w Europie liberalnego państwa prawa*, [w:] *Tożsamość galicyjska z perspektywy Polski i Ukrainy*, red. P. Czubik, Z. Mach, Bielsko-Biała 2008, s. 55–60; idem, *Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867–1914). Władza – obywatel – prawo*, Kraków 2001.

²³ W. Łazuga, „*Rządy polskie*” w *Austrii. Gabinet Kazimierza hr. Badeniego 1895–1897*, Poznań 1991.

²⁴ Zob. *Studien zum Deutschliberalismus in Zisleithanien 1873–1879. Herrschaftsfundierung und Organisationsformen des politischen Liberalismus*, hrsg. von L. Kammerhofer, Wien 1992.

²⁵ Zob. np. H. Binder, *Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik*, Wien 2005; idem, *Polen, Ruthenen, Juden. Politik und Politiker in Galizien 1897–1918*, Wien 1997; idem, *Ukraińskie przedstawicielstwo w austriackiej Izbie Posłów, 1879–1918*, [w:] *Ukraińskie tradycje parlamentarne. XIX–XXI wiek*, red. J. Moklak, Kraków 2006, s. 127–162.

i PAN w Krakowie, Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, Muzeum Narodowe w Krakowie, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu), Czech (Moravský zemský archiv v Brně, Moravské zemské muzeum, Historické oddělení, Brno, Archiv Národního muzea v Praze, Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, Národní archiv, Praha), Austrii (Österreichisches Bundesarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien) i Ukrainy (Derżawnyj archiw Czerniweckoji obłasti, Czerniwci, Centralnyj derżawnyj istorycznyj archiw Ukrainy u m. Lwowi, Lwiwska naukowa biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy). Wyróżnia się także rozległa kwerenda prasowa, która objęła tytuły: „Czas”, „Czernowitzer Zeitung”, „Deutsche Zeitung”, „Dziennik Polski”, „Gazeta Lwowska”, „Gazeta Narodowa”, „Gwiazdka Cieszyńska”, „Kraj”, „Moravská orlice”, „Národní listy”, „Neue Freie Presse”, „Opavský Tydenník”, „Politik”, „Die Presse”, „Vaterland”, „Wiener Zeitung”. W tym miejscu warto poczynić uwagę, że obfita podstawa źródłowa to ważna zaleta rozprawy S. Pijaja. Równie imponująco prezentuje się wykorzystana przez niego literatura, pośród której odnajdujemy publikacje uznanych autorów, wydane w językach: polskim, niemieckim, czeskim, ukraińskim, angielskim i rumuńskim.

Różnorodność i rozbieżność opozycji to klucz wyjaśniający o wiele więcej niż niewielkie zainteresowanie nią ze strony historyków. Sprzeciw wobec wspieranego przez koła rządowe centralizmu, to – przynajmniej w opinii Jerzego Czartoryskiego – kluczowy czynnik spajający opozycję. To było jednak zbyt mało, by mądrze i skutecznie działać. Różnice dotyczyły nie tylko kwestii programowych, czy szerzej traktując – światopoglądowych, ale również sposobu zachowywania się wobec władz. Część polityków opozycyjnych opowiadała się na przykład za bojkotem posiedzeń Rady Państwa. Daje do myślenia również postawa Polaków, którzy nie zawsze potrafili dogadać się choćby sami ze sobą. Obiekcje części z nich wywoływała już sama nazwa koła, które tworzyli – mianowicie „Koło Polskie”. Posłowie ci chcieli bowiem stworzyć reprezentację ogólnogalicyską (s. 158). Tymczasem z powodu nieporozumień na tle narodowościowym, oczywiście przerastających sprawę samej nazwy Koła, nie udało się tego pomysłu skutecznie. W piątej kadencji do Koła Polskiego należał 1 Rusin z Galicji i 1 Żyd z Galicji. Liczby te mówią same za siebie... Zarazem niezwykle interesująca jest opinia Autora, że „[...] w Kole nie przywiązywano wagi do różnic religijnych. W kwestiach religijnych «zasada solidarności» nie obowiązywała jego członków. Było w nim miejsce dla przedstawicieli wszystkich wyznań i religii” (s. 165). Objęcie tej kwestii szczegółowymi badaniami wyrasta poza formułę ocenianej pracy, ale wypada liczyć na to, że zostaną one w przyszłości podjęte. Również Klub Prawego Centrum (*Klub des rechten Zentrums*), zwany od nazwiska swego przywódcy Klubem Hohenwarta, nie był wolny od animozji i wewnętrznych podziałów. Interesy współtworzących go Niemców, Czechów, Rumunów czy południowych Słowian nie zawsze szły ze sobą w parze. Nadto prawosławni Rumunii z niechęcią odnosili się do zaangażowania członków Klubu Prawego Centrum w obronę pozycji Kościoła katolickiego. Mogło

to doprowadzić nawet do ich wystąpienia z Klubu (s. 145). Wymowne jest, że także w tym Klubie już sama jego nazwa stanowiła przedmiot sporu, gdyż nie odpowiadała ona Morawianom (s. 145).

Świadomość mnożących się w łonie opozycji animozji pozwalała rządowi podejmować próby manipulowania opozycją i wpływania na jej kształt. Służyło temu niejednolite traktowanie poszczególnych jej odłamów. Stosowano więc praktyki od łagodnych aż po bardzo brutalne. Natomiast zabiegi czynione wokół ordynacji wyborczej miały zmarginalizować opozycję jako taką. Faktycznie wskutek własnych słabości i działań środowisk prorządowych i samego rządu opozycja w interesującym nas tutaj okresie nie odniosła znaczących sukcesów.

Rozdział zatytułowany *Jesienne wybory do Rady Państwa w 1873 r.* (s. 75–118) pozwala Czytelnikowi na: wgląd w negocjacje, które toczyły się pomiędzy różnymi środowiskami politycznymi, bliższe przyjrzenie się postawie aparatu państwa wobec wyborów, a wreszcie na poznanie wyników tych wyborów.

Prezentowana Czytelnikowi praca nie zawiera błędów lub uchybień, które uprawniałyby do zaniżenia jej bardzo wysokiej oceny. Wskazać można jedynie na odczuwalny niedosyt, który wywołuje lektura wstępu. W przekonaniu kreślącego te słowa wstęp do dzieła podejmującego temat ważny, a jednocześnie niełatwy, powinien zawierać obszernie wyjaśnienia dotyczące wykorzystanych metod i kryteriów, wedle których skomponowana została konstrukcja i zawartość. W tej sytuacji Czytelnik, zwłaszcza ten nieobeznany z tematyką, nie wie, dlaczego ma do dyspozycji takie, a nie inne rozdziały. Imponuje, o czym już pisałem, szeroka podstawa źródłowa i miarodajna literatura. Praca zawiera wiele istotnych i bardzo dobrze udokumentowanych przemyśleń. Skłania do stawiania kolejnych pytań i wskazuje na nowe perspektywy badawcze. Na koniec pozwolę sobie zauważyć, że rozprawa S. Pijaja napisana jest w sposób rzeczowy, a jej język jest bardzo przystępny, przez co czyta się ją niezwykle dobrze i jest to kolejny powód, by polecić ją Czytelnikowi.

Łukasz Tomasz Sroka
(Kraków)